

İstanbul Sütlüce - Halıcıoğlu Bölgesi Yerleşim Dokusunun Dönüşümü

Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Haliç Kampüsü, İstanbul, Türkiye

Geliş Tarihi (Received) : 20.10.2013 - Kabul Tarihi (Accepted) : 12.01.2014

Özet

İstanbul'un Beyoğlu ilçesi sınırları içerisinde bulunan ve çalışmanın konusunu oluşturan Sütlüce ve Halıcıoğlu mahalleleri 5.yüzyıldan günümüze dek uzanan bir yerleşim kültürüne sahiptir. Bölge tarih boyunca her dönemde farklı kimlikler ve misyonlar yüklenmiştir. Erken Osmanlı dönemde padişahların yazlık saraylarının bulunduğu ve halkın sayfiye yeri olarak kullanıldığı bilinen bu bölge, farklı etnik ve dinsel kimliklere kendini açan, hem Müslüman hem gayrimüslim halklarını ve mezarlıklarını kucaklayan, çoğunlukla sakin, kent dışı görülen bir bölge iken, 20. yy. başlarından itibaren sanayi fonksiyonlarının yavaş yavaş sahilde yer aldığı ve Mühendishane-i Berri Hümayun'un burada oluşuyla sanayi-egitim ağırlıklı bir bölge konumunda olmuştur. Cumhuriyet döneminde kent mezbahasının burada konumlanması bölgeye ayrı bir işlevsel kimlik kazandırmıştır. Bu çalışmada, İstanbul Beyoğlu ilçesi Sütlüce-Halıcıoğlu bölgesinin tarih öncesi dönemden bu yana geçirdiği mekânsal ve toplumsal değişimi ve dönüşümü ele alınmaktadır. Çalışma tarihsel bir perspektiften bölgeye bakmakta ve günümüze geldiğimizde son dönem bölgede yaşanmakta olan ve (olası) yaşanacak kentsel dönüşüm kararlarının da kısa bir yorumunu içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sütlüce, Halıcıoğlu, Yerleşim Dokusunun Değişimi, Kentsel Dönüşüm

Settlement Pattern Transformation in the region of Sütlüce-Halıcıoğlu, İstanbul

Abstract

The settlement in the region covering Sütlüce and Halıcıoğlu districts in Beyoğlu dates back to very old times and the districts assumed different identities and missions in each period. Hosting summer palaces of the sultans and used by the public as summer resort in early Ottoman time, while the region used to open itself out to different ethnic and religious identities, embrace both Muslim and non-Muslim people and their graves and be considered a quite non-urban space, from early 20th century it became an industry and education focused place, with the gradual appearance of the industrial functions by the shore and Imperial Mühendishane-i Berri's presence. Then, the location of the city's slaughterhouse in Republic time gave another function to the region. In this study, spatial and social change and transformation undergone by Sütlüce-Halıcıoğlu region since prehistoric age is elaborated. The study regards the region from a historical perspective, and contains a brief interpretation of the current urban transformation experienced/being experienced/to be experienced in the region.

Key Words: Sütlüce, Halıcıoğlu, Change in the Settlement Pattern, Urban Transformation.

İletişim Yazarı (Correspondence): Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET. e-posta (e-mail): ycozservet@fsm.edu.tr

ISSN : 2147-6683

©2013 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi

GİRİŞ

Derin körfez tipinin en güzel örneklerinden biri olan Haliç, İstanbul metropolü içerisinde coğrafi olarak belirlenmiş, tanımlı bir alt bölgedir. Bir iç liman olan Haliç'te, son dönemlerde özellikle kıyı hattı boyunca fonksiyon değiştiren yapılarda üniversite kampüslerinin yer alması bölgeye akademik ilgiyi oldukça artırmış durumdadır. Araştırma konusunu oluşturan Sütlüce ve Halıcıoğlu yerleşme bölgeleri ise tanımlanan bu bölgenin kuzey doğu sınırında bulunmaktadır.

Haliç'in Kâğıthane ve Alibeyköy derelerinin bitimi arasında yaklaşık 8 km mesafe vardır. Bu oldukça uzun bir kıyı kullanımı anlamına gelmektedir. Bizans zamanından 19. yy'a kadar kıyı kullanımını artırmak üzere deniz doldurma faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir (Yüceltürk, 2001). Günümüzde kıyı olarak tanımlanan bu bölge sanayi fonksiyonlarından arındırıldıkları için yeni fonksiyonlarıyla kültür aksı oluşumuna hizmet etmektedirler.

Çalışmada vurgulanan Sütlüce ve Halıcıoğlu mahallelerinin tanımladığı bu bölge, E-5 Karayolunun Boğaziçi köprüsüyle bağlantı noktasında önemli bir konumda yer almaktadır (Bkz. Şekil 1). İçinde bulunduğu bölgede Beyoğlu, Kasımpaşa, Şişli ve Kâğıthane gibi güçlü ticari merkezlerin olması nedeniyle ekonomik olarak çok fazla kayda değer bir gelişme gösteremese de bünyesinde yer alan küçük ölçekli sanayi tesisleri, Mühendishane, Mezbaha ve civarındaki Kasımpaşa ve Hasköy'deki tersanelerin ticari potansiyeli bölgeyi uzun yıllar canlı tutmuştur (Temel, 2009). Bölgede bugün niteliksiz bir yapılaşma bulunmakta (Baştürk ve diğ., 2001) ancak geçmişinde çok kimlikli ve tanımlı yapılara sahip olduğu da araştırmalarla ortaya konulmaktadır.

Sütlüce-Halıcıoğlu bölgesi, tarihte Karaağaç ve Kara Piri Paşa mahallelerinin de bulunduğu bir bölge içerisinde sayılarak, ilk çağda "Ton Kromarein" adı ile anılmıştır. Kelime 'Keramika' sözcüğünden türemiştir. Erken dönemlerden itibaren tuğla ve kiremit yapılan bir yer olduğu için bu adın verildiği düşünülmektedir (Ayvansarai, 2001).

Şekil 1. Sütlüce-Halıcıoğlu Bölgesi

Bizans devrinde de bu bölge "Keramiya" olarak anılmaktadır (Kömürçüyan, 1988). Bu bölgede 17. yy'dan 19.yy'a kadar birçok küçük kiremit imalathanesi üretimlerine devam etmiştir. Bizans döneminde bölgenin "Galationi" diye de anıldığı söylenmekte ve bunun kadınların sütünü çoğaltan ayazmadan ileri geldiğini, tercümeyle süt anlamına geldiği için ve burada ayrıca mandıraların bulunması da bölgenin adının Sütlüce olmasında etkindir (Baştürk ve diğ., 2001).

Bizans döneminde 5. yüzyılda Halicioğlu mahallesinde bir cüzzamhane'nin kurulduğu ve 10. yüzyılda da genişletildiği, Haliç köprüsü inşaatı sırasında ise kalan son izlerinin ise yok edildiğini de Burhan Yentürk (2012) ifade etmektedir. Bizantionlu Dionysios'un belirttiğine göre (akt. Genim, 2004a), günümüz Sütlüce Musevi mezarlığı sirtlarına denk gelen yerde kutsal Apollon koruluğu bulunmaktadır. Sinan Genim (2004a), Kâğıthane mesiresi olarak kullanılan bu bölgenin geçmişinin bu kutsal koruluğa uzandığını düşünmektedir. Halicioğlu ismi ise Haldun Hürel'e (2008) göre, Sultan İbrahim zamanında 17. yy.da burada Halıcılıkta uğraşan Halıcızade Mustafa Paşa'dan gelmektedir. Hovhannesyan (1996), 1700'lerin sonunda bu bölgeden, çoğu zengin sarraf olan Ermenilerle meskûn Yeni Mahalle olarak söz etmektedir ki, Burhan Yentürk (2012), bu Yeni mahallenin şimdiki Halicioğlu mahallesini tanımladığını söylemektedir. Ayrıca Halicioğlu isminin ancak 1930 sonrası haritalarda geçtiğini iddia etse de, 1800'lü yıllarda yabancıların ürettiği haritalarda da bu isme rastlamak mümkündür (Anonim, 2013a)

19. YÜZYILA KADAR BÖLGENİN DURUMU

Kömürçüyan'ın (1988) notlarında, 16. yüzyıl Sütlüce iskânı, tek minareli bir cami ve bitişik nizam binalar ile belirlenmiş olarak ifade edilmiştir. İki yönde camiyi çevreleyen odaları ile bir caminin varlığından bahsedilmektedir ve bunun Fatih döneminde yapılan Taht Kadısı Mehmet Efendi Zaviyesi olduğu tahmin edilmiştir. Kıyıda yer alan duvarlarla çevrili küçük alanda ise Abdi Selami bahçesinin olduğu yine notlarda vurgulanmaktadır. 17. yüzyılda ise, Sütlüce sahilinde yalılar, bahçeler, köyler ve sütü kesilmiş kadınlara şifa veren bir ayazma bulunduğu söylenmektedir. Ayrıca bölgede kiremit üretiminin önemli bir oranda devam ettiği ve köylülerin denizden çıkardıkları çamurları sahilde bulunan harmanlarda işleyip yine sahildeki fırınlarda pişirdikleri de aynı metinde yer almaktadır. Harmanlar denilen bu bölgede birçok harman yeri ve sıra ile kırk adet de fırın yer almıştır. Aynı döneme dair Evliya Çelebi şu tasvirleri yapmaktadır:

"iki yüz kadar mamur abadan bağı-ı iremli saraylar ve sair ali binalarla müzeyyen şirin bir kasabadır ki, lisan-ı acemde ismine kand-i şir derler. Lisan'ı arabideki ismi ise, rabta-i leben'dir. Rumcada, "Galate" derler ki cümlesi de süd manasınadır. Bu kasabaya Südlüce denmesinin sebebi nebatat ve havasının letafeti eseri olarak südünün halis olmasıdır. Buradan Eyyub Sultan'a kayıklarla geçilir. Arası sıklık olduğundan büyük gemiler geçemez. Zaman-ı küffarda bu mahalde zincir üzre bir büyük köprü varmış. Hala asar-ı binası meşhuddur." (Evliya Çelebi Seyahatname, 1. Cilt)

Sinan Genim (2004a), bu bölgenin Auleon ya da Aulon adı ile anılmakta olan bir vadi ve koydan oluştuğunu ifade etmiştir. Auleon'dan, hemen sonra Büyük İskender'in yaptığı söylenen köprünün kalıntıları görülmektedir derken de Evliya Çelebi'nin bahsettiği bu köprü izlerine değinmiştir. Bizans araştırmacıları Eyüp- Sütlüce (Karaağaç) mevki arasında bir set inşa edilmiş olabileceğinden de bahsetmektedir. Bu setin Kâğıthane deresinin taşıyıp getirdiği alüvyonlarla Haliç'i doldurmasını engellediği, diğer taraftan suların taşkın olmadığı zamanlarda köprü olarak kullanıldığı da belirtilmektedir (akt. Yentürk, 2012). Bahsedilen köprüyle bu setin anlatımı birbirine oldukça benzediği için aynı şeyi ifade ediyor olabilirler.

Evliya Çelebi'nin bahsine göre, o dönemde Haliç'te bu noktadan deniz yoluyla Alibeyköy ve Kâğıthane köyüne gidilmektedir. Hasköy sirtlarına yakın kısımda da Çifttarın Koreri (Musevi Mezarlığı) bulunduğunu belirtmiştir. Kentin az sayıdaki Musevi mezarlıklarından biri bahsedilen mezarlıktır ve bu bölgede bulunmaktadır. Bu civarda zamanında pek çok Yahudi'nin oturduğu

ve bunların kendilerine mahsus çarşı ve pazarlarının bulunduğu da söylenmektedir. Halen Sütlüce ve Halıcıoğlu sirtlarında yer alan Yahudi Mezarlığı, 17. Yüzyıldan itibaren hızla artan Yahudi nüfusuna hitap eden tarihi mezarlık alanlarıdır.

Evliya Çelebi Sütlüce kasabasının tamamen Müslüman nüfustan oluştuğunu ve dini yapıların yanı sıra kıyı boyunca Karaağaç Kasrı, Ebusuud Bahçesi, Bezirgânbaşı bağı, İbrahim Hanzade Yalısı, Kemal Efendi Yalısı, Reis Şamıyade Yalısı gibi önemli yapılar ve mesire yerleriyle birlikte yer aldığını söylemektedir. Bölgede çok sayıda tekke de vardır. Burayı takiben Hasköy'e doğru Kara Piri Paşa İskânı, (bugünkü Halıcıoğlu mahallesinin bir kısmıyla Piri Paşa mahallelerini tarifen) Yahudi, Ermeni ve Rumların bulunduğu kozmopolit bir yerleşimdir. Esnafının büyük kısmının meyhanecilik ve bozacılıkla uğraştığını söylemektedir (Genim, 2004a). 1648 yılında Eşkenaz Yahudileri de İstanbul'a getirilerek Hasköy'e yerleştirilmişlerdir. Yahudi Mezarlığı olarak kullanılan Kasımpaşa o dönemde yetersiz kalınca, III. Murat döneminde 1583'de mezarlık Halıcıoğlu, Çıksalın'a taşınmıştır. Ayrıca 1600'lü yıllarda bölgede Karayim Yahudilerinin ağırlıkta olduğu, deniz kıyısında ve tepenin eteklerinde sakin ayrı çarşı ve pazarı bulunan bir miktar Karayim Yahudisinin de yaşadığı seyyahlar tarafından vurgulanmaktadır (Göncüoğlu, 2004). Halıcıoğlu'nun kuzeyindeki Yahudi Mezarlığı halen haritada Karayim Mezarlığı olarak geçmektedir. Bu tepedeki Yahudi Mezarlığına, sadece Hasköy sakinleri değil, Balat ve çevresindeki Yahudiler de ölümlerini defnetmişlerdir.

Sütlüce kasabasındaki Karaağaç bahçesi, padişahlar tarafından çok sevilen bir bahçedir. Yazın kuzey rüzgârlarını aldığı için çok latif bir yerdir. Bu bahçe öncesinde Defterzade İbrahim Paşa bahçesidir (Atasoy, 2004). Karaağaç Kasrına ilgi Sultan I. Mahmut (1730-1754) dönemine kadar devam etmiştir (Genim, 2004b). Sarkis Sarraf Hovhannesyan, 1800'lü yıllarla yazdığı Payitaht İstanbul'un Tarihçesi (1996) adlı eserinde, Kâğıthane köprüsü yani Fil Köprüsü de denilen köprünün kıyısında Kâğıthane ve Karaağaç sarayları arasında yer alan Mirahur Köşkünden de bahsetmektedir. Bu köşkün adının, ilkbaharda padişahın atlarının civarda otlatılmasından dolayı Mirahur oluşunu ve buranın padişaha tahsis edildiğini de vurgulamıştır.

Şekil 2. Melling'in gravürü, Eyüp'ten Hasköy'e bakış (Arslan, 1992)

Melling'in 17. yüzyıl sonlarına doğru çizdiği gravürde (Şekil 2) sol köşede belli belirsiz, Karaağaç Kasrı görülmektedir. Bu kasrı takiben içinde iki ayrı yapının görüldüğü bahçe ise Yusuf Efendi bahçesidir. 1814-15 tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde sayıları on olarak bildirilen, fakat gravürde dokuz olarak çizilen "Şalupa (firkata) kayıkhanesi" görülmektedir (Genim, 2004b). Sütlüce ve Karaağaç iskeleleri arasında Sultan III. Selim döneminde firkata yapımı için tezgâhlar kurulmuştur. Bu sahil saraylarından günümüze hiçbir kalıntının ulaşmadığını ve geçmişteki Karaağaç kasrı alanında bugün yalnızca Miniaturk Gezi parkının olduğunu Sinan Genim (2004b) ifade etmekte, ancak Semavi Eyice'ye (1975) göre, bu Karaağaç Kasrı eski mezbahanın (bugünkü Haliç Kongre Merkezi'nin) yerindedir.

Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde Kâğıthane'den Kasımpaşa'ya kadar tüm kıyı boyunca iskân söz konusudur. Sayıları giderek azalsa da, 20. yüzyıl başlarına kadar Karaağaç ve Sütlüce kıyılarında da üç yüzyıl boyunca yalılar bulunmuştur (Topbaş, 2004) ve konut yaşamı da 19. yy.dan itibaren yoğun bir şekilde devam etmektedir. 19.yüzyılda bölgede özellikle Rumeli ve Anadolu'dan göçlerle şekillenen konut alanları gelişmeye başlamıştır (Köseoğlu, 2010). Devlet ricalinin her kademesinden birçok kişi Kâğıthane deresinin iki kıyısını yazlık köşklerle doldurmuş, bunların çevresini bağ ve bahçelerle süslemiştir(Şekil 3). 1730/31 yıllarında çıkan ayaklanmada, devlet büyüklerinin buradaki sayfiye köşklarinin tamamı isyancılar tarafından yerle bir edilmiştir (Hovhannesyán, 1996).

Halıç köprüleri üzerine bir araştırma yapan Galip Alnar (akt. Yüçetürk, 2001), Halıç üzerinde tarihte iki ayrı köprünün varlığını kabul etmektedir. İlk köprü uzunluğu 350 metre ve derinliği 4 metre Ayvansaray-Piripaşa arasında bir yerdedir. Diğer köprü ise Eyüp ile Sütlüce arasındadır. Bu köprülerin yeri ve tekniği henüz kesin bilinmemektedir. Ayrıca Da Vinci'nin Eyüp-Sütlüce arasında tasarladığı köprü gibi proje halinde kalan yapılmamış köprüler de mevcuttur. 16. yy'ın ilk yarısında Pierre Gilles'in ve 17. yy'da Evliya Çelebi'nin ayak kalıntılarını gördüklerini yazmaları Bizans çağında da Eyüp ile Sütlüce arasında bir köprünün olabileceği fikrini desteklemektedir (Yüçetürk, 2001).

1852 yılında, Halıç üzerinde Ayvansaray ile Piripaşa arasında Cezayirlioğlu Mıgırdış adında bir sarraf tarafından ahşap kazıklar üzerinde bir köprü yaptırılmıştır. Yahudi köprüsü denilen bu yapı, üstünden geçenlerden para alınmak sureti ile kazanç amacı ile inşa edilmiştir. Fakat iki kıyı arasında kayıkla taşımacılık yapan sandalcılar tarafından işlerine zarar verdiği için yakılmış ve bir daha da yapılmamıştır. Bu Halıç üzerinde özel teşebbüsle yapılmış ilk ve son köprüdür. 1852'de İstanbul'da dokuz ay kalan T.Gautier, anılarında köprüden bahsetmektedir. Semavi Eyice (1975) ve Eser Yüçetürk (2001) bu köprünün 1863'te yapıldığını belirtse de 19 Şubat 1852 tarihli Journal de Constantinople adlı gazetede köprüyle ilgili bir haberin çıkması 1952 tarihini daha gerçekçi kılmaktadır (Anonim, 2013b).

Bölgede 1727 tarihinde yapılmış "Surp Stepannos" adında küçük bir Ermeni kilisesi vardır ve bu 1973 yılında III. Halıç Köprüsü inşaatı sırasında istimlak edilerek yıktırılmıştır. 1700lerin sonunda bu mahallenin yanında Yahudilerle meskûn Piri Paşa Mahallesi vardır. Yine bu civarda papaz iskelesi ve iskelenin önünde Rumların Aya Paraskevi adından bir kilisesi ve bunun avlusunda da mezarlığı bulunmaktadır. Bu kilisenin arka tarafında, tepede büyük şehrin güneyine nazır, Rumların ziyaretgâhı olan, tatlı sulu, mucizevi Aya Paraskevi Ayazmasının yer aldığını Hovhannesyán (1996) ifade etmektedir. Halıcioğlu bölgesinin mesire yeri olan Çıksalın mevkiinde Yahudi Mezarlığı yanında, bugünkü Hasköy sınırları içinde kalan Aya Paraskevi Ayazması'nın olması burasının geçmişte Rumlara ait bir mesire yeri olduğu fikrini desteklemektedir (Göncüoğlu, 2005).

Cristoforo Buondelmonti'nin yaptığı resim İstanbul'un ilk haritası olarak kabul edilmektedir (Şekil 4). Bu haritada Hasköy sırtlarında bir yel değirmeni görünmektedir (Yüçetürk, 2001). Faruk Göncüoğlu (2005), Sütlüce iskelesi yakınında bulunan bu değirmenin Halıç'in bu kuzey kesiminin sanayi bölgesi haline gelmesinde bir başlangıç olduğunu düşünmektedir.

Bölgede Sultan II. Mahmud döneminde (1830'larda) Halıç kıyılarındaki miri sultan saraylarının yıkılması ve yerlerine sanayi kuruluşlarının getirilmesi, bu bölgede de Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un kurulmasıyla hızla sanayiye yönelik değişim söz konusu olmuştur.

Sultan III. Selim döneminde 1782 tarihinde, uzun cepheli ve kıyı görünümüne egemen büyük Humbaracıyan Kışlası inşa edilmiştir. Daha önce burada Bizans döneminden kalma Antimos kilise-manastırının olduğu da söylenmektedir. 1795 yılında kışla binası yanında Mühendishane-i Berri Hümayun binası açılmıştır. Osmanlı'nın batılılaşma hareketinde Kara Mühendishanesi de

denen bu kuruluşun önemli bir yeri vardır (Tutel, 2000). Yapı 20. yy.'ın ilk çeyreğinden itibaren muhtelif askeri hizmetlerde kullanılmış ve 1961 yılında restore edilmiştir (Yentürk, 2012). Bu kışlanın inşasından itibaren bölge 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyıla kadar bir canlılık kazanmıştır. Hendese-i Mülkiye Mektebi, Humbarahane Kışlası içerisinde yer alan binalardandır. Bir müddet Beyoğlu Adliyesi olarak kullanılmış olan bu yapı, şimdi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin eğitim binalarından biri olarak hizmet vermektedir.

Bölgede önemli tekke, cami, mescid, türbe ve çeşmeler de bulunmaktadır. Abdüsselam camii-tekkesi, Hasırızade tekkesi, Kaysunizade mescidi, Mihrîşah Valide Sultan Cami, Caferabad Tekkesi (bugün Sütlüce camii içerisinde) ve Hasanabad Tekkesi (günümüze ulaşmayan bir yapı) gibi yapılar bölgenin önemli eserlerindedir. Çalışmanın kapsamı gereği eserlerin detaylarına ise girilmemiştir.

19. yy.da Deniz ulaşımını düzenlemek amacıyla Şirketi -i Hayriye kurumu kurulmuştur ve 1888 Nizamnamesiyle göre Eminönü-Haliç köyleri bağlantı seferleri oluşturulmuştur. Humbaracı kışlasının ve Piripaşa'nın iskeleleri kurulduğu dönemlerde sadece yolcu taşımacılığında kullanılmıştır. Sütlüce ve Halıcıoğlu iskeleleri 1913'ten sonra kurulmuşlardır. Diğer iskeleler kadar sık olmasa da Halıcıoğlu iskelesine her iki uç vapurdan birinin uğramaktadır (Tutel, 2000).

Şekil 3. 1800-1830'luk yıllarda bölgede yerleşim dokusu (Kayra ve Üyepazarcı, 1992)

Şekil 4. 1422 yılında Buondelmonti'nin İstanbul çizimi (Kayra ve Üyepazarcı,

1870'li yıllarda İstanbul'a dair izlenimlerini yazan Edmondo de Amicis (2009), Halıcıoğlu mahallesini, her sokak başında yeni bir ırk, yeni bir din bulunan küçük bir semt olarak anlatmıştır. Eğimli topoğrafyasını anlatmak üzere, sokaklarında gezerken sürekli iniş çıkışların olduğunu, mezarlık, cami, kilise ve havraların arasından geçildiğini, Rumca, Ermenice, İspanyolca ve Yahudi İspanyolcası dillerinin bir arada işitildiğini eklemiştir. Halıcıoğlu bölgesinden geçerken evlerin sayıca azaldığı nokta (Sütlüce tepelerine doğru) Haliç'in kuzey yerleşimlerinin de sonu durumundadır.

1800'lerin sonlarında bölgenin yerleşim dokusunu o dönemde gelen seyyah ve araştırmacıların çizdikleri resim, gravür ve haritalardan okumak mümkündür (Bkz. Şekil 5, 6, 7 ve 8). Bunlara göre, kıyıda az miktarda olmak üzere kıyı gerisinde ve tepeye doğru konut yerleşme dokusu yer almakta ve tepe noktalarında da mezarlık alanları yer almaktadır. Sahilde kesintisiz bir yol iskeletinin o dönemlerde olmayışı bugünkü dokuya nispetle dikkat çekicidir. Kıyı gerisindeki yerleşmeler belirli noktalardan kıyıya rahatlıkla ulaşmaktadırlar.

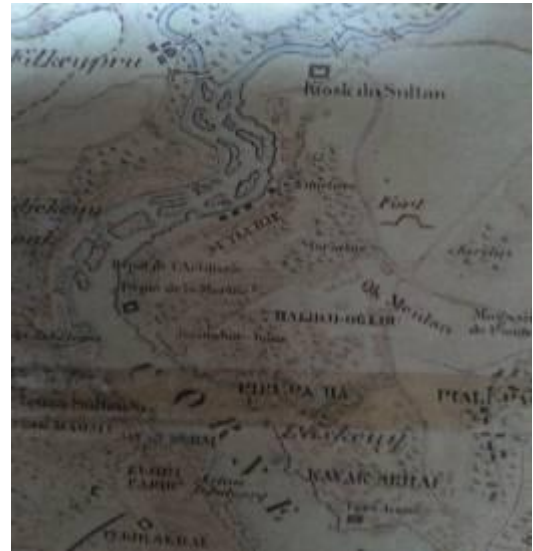
Şekil 5. Kauffer'in haritasında 1786 tarihinde Sötlöce (Kubilay, 2009)

Şekil 6. Zeynep Çelik'in haritasında 1838 tarihinde Sötlöce Bölgesi (Kubilay, 2009)

Şekil 7. 1883 tarihli Asitane-i Aliyye ve Etrafi haritasında Sötlöce bölgesi (Kubilay, 2009)

Şekil 8. Sloniewski'nin 1887 İstanbul Haritasından Sötlöce bölgesi (Kaya ve Üyepazarcı, 1992)

1897'nin İstanbul'unu anlatan Ali Cevad'ın yazısında Hasköy ve Sötlöce güzel hamam ve çeşmelerinin kalıntıları görünen bir yer olarak geçmektedir. Yine aynı eserde Karaağaç bölgesinde tuğla, kiremit ve fişenkhane fabrikalarından söz edilmektedir (akt. Özey, 1996).

CUMHURİYET DÖNEMİNDE BÖLGEYİ ETKİLEYEN KARARLAR

Cumhuriyet döneminde, Sötlöce-Halıcioğlu bölgesine yönelik ilk çalışmalar 1933 Herman Elgözt planında yer almaktadır. Halıç'e öngörölen köprüler arasında bu bölge için Eyüp-Sötlöce arasında bir köprü düşüncesi yer almıştır (Yüçetürk, 2001). Sötlöce 1934 Belediye Şehir Rehberi'nde Beyoğlu Kazası, Hasköy nahiyesine bağlı görünmektedir. Halıcioğlu mahallesi ise, o dönem Karaağaç olarak isimlendirilen bölge olan Örnektepe Mahallesi ve kuzeyi de dâhil

olmak üzere Sütlüce mahallesi alanına dâhildir. 1973-1974 yılları arasında inşa edilen III. Haliç Köprüsünden dolayı eski Bademlik Caddesi ve çevresindeki yerleşimin ortadan kalkmasıyla güneyindeki yerleşim, Sütlüce'den ayrılarak Halıcıoğlu Mahallesi'ne katılmıştır.

Geçmişte fırkata kayıklarının bulunduğu yerde 1920'de Karaağaç mezbahası inşaatına başlanmış ve burası 1923'de hizmete açılmıştır. Bu mezbaha 1990'lara kadar İstanbul'un tek kesimhanesi olarak kullanılmıştır (Topbaş, 2004). 20. Yüzyılda İstanbul gibi büyük bir kentin et ihtiyacını karşılamak üzere yapılmış bu mezbaha Haliç kirlenmesine sebep olan önemli kirleticilerden biri olarak uzun yıllar yerini korumuştur (Baştürk ve diğ., 2001). Mezbaha 1990'lerden sonra Tuzla-Aydınlı Köy'e taşınmıştır. Yazar Osman Cemal Kaygılı 1931 yılında Sütlüce'den ve mezbahanın etkisinden şöyle bahsetmektedir.

"Eskisine nispetle şimdi çok değişti, eskiden şirin bir köyü andıran Haliç'in bu tenha sahili, şimdi çok işlek bir ticaret yeri, bir bekâr yatağı, bir hayvan meşheri olmuş. Yollarda kasap bıçağı, kasap masadı ve koyun, keçi, sığırdan geçilmez" (akt. Yentürk, 2012).

1937'de Henri Prost planıyla Haliç'in iç kesimlerine kadar giden sanayi fonksiyonlarının olması ve daha sonra Sütlüce sahil yolunun da açılması Haliç'in kimliğini etkileyen önemli kararlardandır. Kılıç ve Yenen (2001), Perşembe pazarından geçen, Tersane'nin arkasından Sütlüce'ye bağlanan bu sahil yolunun açılması olayını, 1950'li yılların Menderes Operasyonu kararları ile ilişkilendirmektedir. 1950-60 yılları arasında Adnan Menderes hükümeti döneminde Haliç'te ulaşım bağlantıları sanayi fonksiyonlarını güçlendirecek biçimde genişletilmiş ve güçlendirilmiştir. Yeni sanayi fonksiyonları da Haliç'in kuzeyine kaydırılarak yeşil alanların kaybı hızlandırılmıştır (Köseoğlu, 2010).

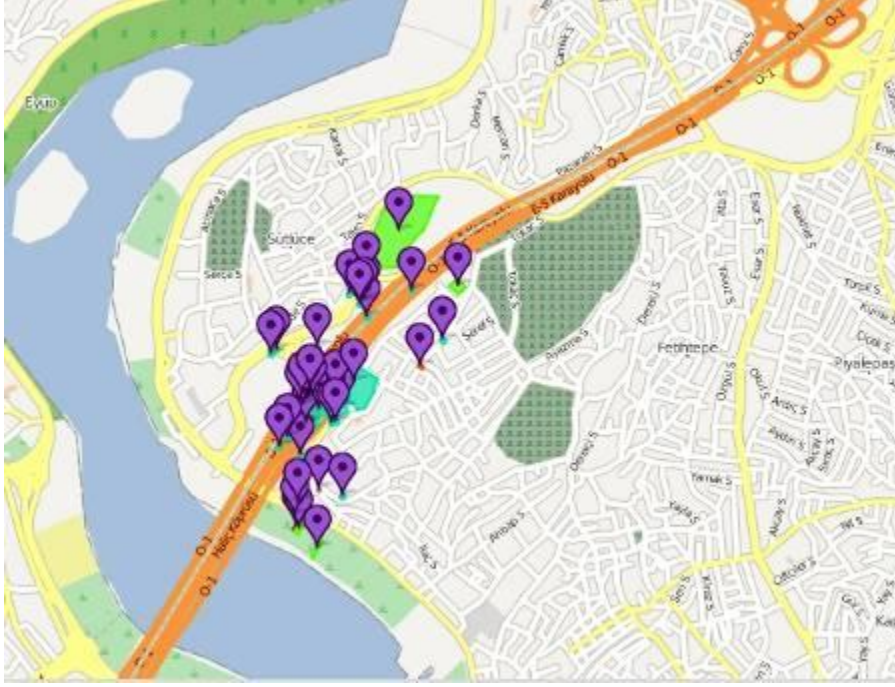
1954'de yürürlüğe giren Beyoğlu Nazım İmar Planı'nda ise, Haliç kıyılarındaki Kasımpaşa-Kâğıthane arasındaki sanayinin korunması hükümleri yer almaktadır. 1957'den sonraki şehircilik çalışmaları bu plandan etkilenerek devam etmiş ve Haliç kıyılarını ağır ve orta sanayi kuruluşlarına açmıştır. Bu durum bir mesire ve kültür aksı olan/olabilecek olan bu bölgelerin özelliklerini yitirmesine de neden olmuştur (Baştürk ve diğ., 2001). Aslında 1950'li yıllarda Haliç suyunun berrak ve temiz olduğu söylenmektedir (Tutel, 2000). Haliç 1950'lerden sonra hızlı bir şekilde alüvyonlar ve çevredeki fabrika atıkları yüzünden kirlenmiş ve sığlaşma, yukarı kesimlerde adacıklar oluşması söz konusu olmuştur. Osmanlı döneminden itibaren hizmet veren iskeleler, bu kirlenmeden oldukça olumsuz etkilenmişlerdir. Osmanlı döneminde Kâğıthane deresinin ağzına kadar gidebilen vapurlar Haliç'in yukarı kesimlerine (Kâğıthane, Silahtarağa) hizmet verememeye başlamıştır.

1958 yılı Luigi Piccinato Planı'nda Haliç kıyılarındaki sanayinin temizlenmesi kararı, Haliç'e üçüncü bir köprü kararı yer almıştır (Kılıç ve Yenen, 2001). Sanayi alanlarının bölgeden uzaklaştırılması çabalarıyla bu bölge bir müddet terkedilmiş ve köhneleşmiş bir bölge haline gelmiş, çeşitli fiziksel kirlenmelere maruz kalmıştır. 1980'li yıllarda yapılan peyzaj düzenlemeleri sırasında Haliç kıyısında pek çok bina ile birlikte Yemiş, Cibali ve Halıcıoğlu gibi birçok iskele de yıkılmıştır (Yüçetürk, 2001). 1980'li yıllarda Haliç'in eski haline döndürülebilmesi için başlatılmış olan çalışmalar 1994'ten sonra hız kazanmıştır. Haliç'in yeniden eski günlerine döndürülebilmesi için Üniversitelerle birlikte çalışmaları yapılmış ve 1997 yılı Haliç yılı ilan edilmiştir (Anonim 2013d).

İstanbul'da yeni Boğaz Köprüsü ve ona bağlı olarak çevre yolları yapıldığında, Haliç'in yukarı kesiminde yeni bir köprü daha yapılması gerekli görülmüş ve bunun için 1974 yılında III. Haliç köprüsü de denilebilecek Halıcıoğlu ile Ayvansaray arasında büyük bir köprü inşa edilmiştir. Bu köprü bağlantıları nedeniyle bölge İstanbul trafiğinin ana kilit noktalarından biri haline gelmiştir. Sonraki yıllarda köprü'nün genişletilmesi ve iki ucundaki bağlantı kesimlerinde istimlaklerin

yapılmasına karar verilmiştir. 1996 yılında yol genişletme çalışmaları da tamamlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında Ermeni topluluğuna ait birçok arsa, ev ve dini tesis kalıntıları da yıkılmıştır (Şekil 9). İstanbul Ermeni Vakıfları sitesinde yıkılan eserleri ve eski mülkiyetlerine dair bir harita hazırlanmıştır, burada Ermeni nüfusunun bölgedeki yerleşikliklerine dair izlenim edinmek mümkündür.

Şekil 9. Sütlüce-Halıcıoğlu'nda istimlak edilmiş Ermeni gruplarına ait arsa, ev, dini tesis yapıları (Anonim, 2013c)

Semavi Eyice (1975), bu Boğaziçi köprüsüne bağlanan E-5 karayolunun yerine eski Haliç köprüsü projeleri (yani Ayvansaray-Halıcıoğlu ya da Sütlüce-Eyüp) gerçekleşseydi o güne kadar ve hatta bugün de dâhil Kasımpaşa-Kâğıthane bölgesinin daha canlı kullanımlara tanık olacağını ifade etmiştir. Bugünkü E-5 bağlantısı ölçeğinin büyük olması ve amacının Boğaziçi köprüsü bağlantısına hizmet etmesi gibi nedenlerden ötürü, bölgenin karşıyla ilişkisini kurmak oldukça zor olmaktadır. Bölgenin karşıyla tek ilişkisi Haliç vapur hattı deniz ulaşımıdır. Yoğun biçimde hizmet veren bu sistem günümüzde de Haliç'in iki kıyısı arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde koparmaktadır.

1977 yılında yapılan Haliç ve Çevresi Master Planı'nda (Şekil 10) arazi kullanımında yer alan sanayi fonksiyonları genel olarak kıyı alanlarından uzaklaştırılmakta ve daha çok rekreasyon faaliyetlerine ayrılmaktadır. Ayrıca Sütlüce Bölgesi kıyı alanı için geliştirilecek ticaret alanları ve geliştirilecek bir liman kararı bulunmaktadır. Halıcıoğlu kıyısında ise sanayi-depolama fonksiyonlarının devamı önerilmiştir. Master Plan analizlerinde Sütlüce bölgesi mevcudunda yoğun konut yerleşiminden bahsedilirken Halıcıoğlu kesiminde çok fazla konutun olmadığı vurgulanmıştır (Tezcan ve diğ.,1978).

olan Haliç Kongre Merkezi, son dönemlerde yerli ve yabancı yatırımcılar için de bölgeyi ilgi çekici kılmıştır. Bölge gelişen kültürel ve rekreasyonel tesislerin etkisiyle, ticari, otel ve konut yatırımları ile İstanbul'un yeni çekim merkezlerinden biri olmaya aday gösterilmektedir (Temel, 2009).

Sütlüce'de son dönemlerde yaşanan değişimde özellikle 1990'lı yılların başında faaliyete geçen Rahmi Koç Sanayi Müzesi ve Miniatürk projesinin de etkisi büyüktür. Yine Sütlüce'nin değişiminde 1955 yılında Sütlüce'de temeli atılan Arçelik'in genel merkezini Gebze Çayırova'dan yeniden buraya taşıması itici güç olmuştur. Ahmet Tuğrul Temel (2009) hazırladığı yüksek lisans tezinde, bölgede elverişli arsa bulma sıkıntısına rağmen 2009-2014 yılları arası yatırım hedeflerinden bahsedildiğini söylemekte ve kentsel dönüşüm kararları ve yatırımları gibi yollarla arsa elde etme yoluna gidildiğini ve oldukça yüklü miktarda yatırım hacmi potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir.

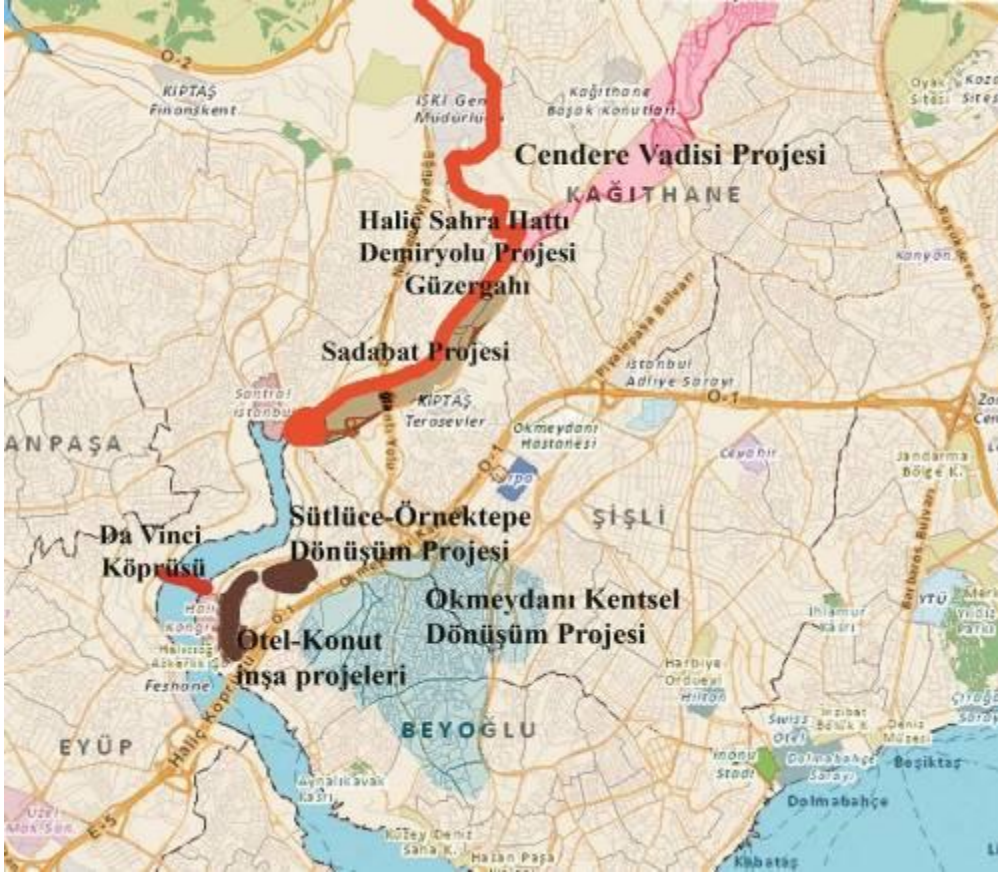
Son dönemlerin belirli bir kalıba sığmayan moda kavramı ile 'kentsel dönüşüm' kararlarından bu bölgeye direk dokunan en önemli proje Sütlüce-Örnektepe Dönüşüm Projesi'dir. Proje 'Mahalleme geri dönüyorum' sloganıyla tanıtılmakta ve kapalı site mantığından uzak, mahalle ortamının korunacağı bir kentsel dönüşüm projesi hazırlandığı iddia edilmektedir. Proje dâhilinde yapılacak olan 400 konuttan 150'sinin mahalledeki hak sahiplerine verileceği belirtilmekte ve bu şekilde yerlisinin üçte birini yerinde tutarak 'mahalleme geri dönüyorum' algısını yerel halka vermeye çalışmaktadırlar. Bölgenin tarihi dokusunu göz önünde bulundurarak binaların fazla yükseltilmeyeceği belirtilse de (Anonim, 2013e), yapılan tasarımın maketinde görüleceği üzere oldukça çok katlı görünmekte ve yapıların kendisi bir blok olarak çevreyle ilişkiyi kesecek nitelikte görünmektedir (Şekil 11). Projenin amaçlarından birinin de mahalledeki ticari hayatı canlandırmak olduğu vurgulanmakta ve yenilenecek 17 dükkânın yakınlardaki Hilton Garden Inn otelinin de varlığı göz önünde bulundurularak turizm odaklı iş kollarını bölgeye taşıyacak bir modelde düşünüldüğü belirtilmektedir.

Ancak, tanımlanan yeni fonksiyonlara incelendiğinde, mahalle nüfusuna hizmet eden ticari aktiviteler yerine Sütlüce'ye düşünülen yeni kabuk'a turistik kimlik(?) hizmet eden fonksiyonların seçildiği dikkat çekicidir.. Yerel halkın kullandığı mekânlara dışarıdan müdahaleler hep yeni mekânlar yaratırken yeni kimlikler ve yeni kullanıcılar üretmeye doğru gitmektedir.

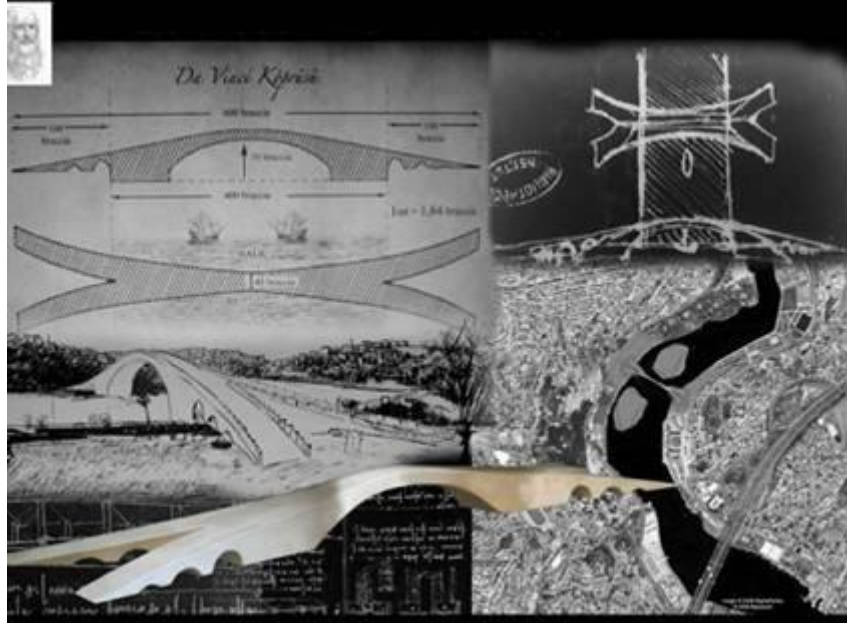
Şekil 11. Sütlüce-Örnektepe Dönüşüm Projesi (Anonim, 2013f)

Özellikle Sötlöçe Kongre Merkezi'nden Kağıthane'ye doğru uzanan Karaağaç Caddesi boyunca arka arkaya rezidans, otel ve iş merkezi inşaatları hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bölge, bir süredir çekim merkezine dönmüş durumdadır. Bölgenin güncel projeleri olarak ise, Hilton Garden Inn oteli, ARY Grup'un alışveriş merkezi ve rezidans projesi, Anda Gayrimenkul-Gürler İnşaat ortaklığının AG Plaza ofis projesi ve Aysir Turizm'in, Kazak ortağı ile birlikte yaptığı Sötlöçe Ofis projesi sayılabilir. Konut arsaları da satın alınıp bu araziler üzerinde bir-iki bloktan oluşan butik tarzda konut projeleri yakın zamanda yükselmektedir (Anonim, 2013g).

Şekil 12. Sötlöçe-Halıcioğlu Bölgesi ve yakın çevresinde planlanan projeler

Bölgeyi birçok açıdan ilgilendirecek yakın çevrede planlanan kentsel dönüşüm projelerine baktığımızda, Okmeydanı kentsel dönüşüm projesi, Sadabat projesi ve Cendere vadisi projesini de görmek mümkündür. Bu projelerin bölgeye olası etkileri detaylı yapılacak araştırmalarla ortaya konulabilir. Öte yandan Kasımpaşa – Sötlöçe Hattı Tünel Projesi, Şişhane bölgesinden başlayarak Kasımpaşa üzerinden Hasköy ve Sötlöçe'ye devam eden yol güzergahının genişletilerek çevre ve köprü yoluna bağlantısını sağlayabilmek amacıyla tünel yol inşaat edilmesi gibi çeşitli ulaşım ve teknik altyapı çalışmalarının başka yatırımlar için de bölgenin cazibesini arttırmaktadır.

Şekil 13. Da vinci Haliç Köprüsü

Ayrıca, 1914-1916'da kurulan ve sonra 1952'de kaldırılan, 'Haliç Karadeniz Sahra Hattı'nın (Anonim, 2013h) Kâğıthane Demiryolu adı altında yeniden inşa edilmesine dönük çabalar (Şekil 12) aralarında 3 km mesafe bulunan Eyüp-Sütlüce arasından Haliç'e teleferik hattı ve Sütlüce'de yat limanı oluşturma projeleri de oldukça dikkat çekicidir (Temel, 2009). 1502 yılında Sultan II. Beyazıt'ın arzusuyla Leonardo Da Vinci'nin tasarladığı Haliç köprüsü (Şekil 13), günümüze uyarlanarak Eyüp ile Sütlüce arasında yaya geçişini sağlama amaçlı yapılacağı haberleri ne de rastlanmaktadır (Anonim, 2013i). Bu projelerin yanısıra Eyüp-Sütlüce arasında da bir teleferik projesinden de bahsedilmektedir.

Sütlüce semtinde ayrıca uykuluk restoranlarının yoğunluğu da semte özel bir karakter katmaktadır. Eski uykuluk restoran sahipleri Kongre merkezinin kendileri için artı bir değer katamadığından yakınsalar da yeni uykuluk dükkânlarının açılması Kongre merkezinin çekim gücünü göstermektedir. Köseoğlu (2010) araştırması kapsamında bölgede çeşitli görüşmeler yapmış ve genel olarak bölge esnafının Kongre Merkezinin kendilerinin kıyıyla etkileşimini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Kongre merkezinin bir tarafındaki eski uykulukçulardan diğer tarafındaki yeni uykulukçular arasında yaya geçiş imkânının kalmaması ise bir diğer problem tespiti olarak belirlemektedir.. Sadece kongre merkezi özelinde değil bütüncül olarak sahil yolu ve trafiğinin yöre halkının kıyı kullanımını engellediği de ifade edilmektedir. Yeni yatırımlar ve dönüşüm araçlarının getireceği trafik yükü de göz önüne alındığında kıyıyla olan entegrasyonun daha da azalacağı söylenebilir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Haliç'e tarihsel süreçte bakıldığında genel olarak ya tarihi yarımada ya da Galata eski yerleşme dokularına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bilinen tarihi özellikler dışında da yeni şeyler pek araştırılmamaktadır. Oysa Haliç'in silüetini ve gelişim senaryosunu, içerisindeki yerleşimleriyle birlikte bir bütün olarak ele almak ve içerisindeki yerleşimleri detayda tek tek de irdelemek gerekliliği ortadadır. Bu çalışmada da, Haliç bütününü ele alacak yeni çalışmalara, Sütlüce-Halicioğlu bölgesi özelinde yerleşim dokusunun gelişim ve dönüşümü konusunda katkı sağlanmak istenmiştir.

Sütlüce-Halıcıoğlu bölgesinde, Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere, havasının güzelliği, yerleşim dokusunun seyrekliği gibi nedenlerle sayfiye, genellikle dinlenme amaçlı çeşitli yapılar ağırlıkta olmuştur. Bölge ayrıca gayrimüslimlerin ağırlığının hissedildiği uzun yıllar geçirmiştir. Gayrimüslimlerin yerleşim dokusuna yönelik korunabilmiş yapı sayısı az olmakla birlikte büyük oranda korunmuş mezarlık alanları hala bölge kimliğine hâkim durumdadır. Bölgede Osmanlı dönemini yansıtabilecek sahil sarayı kalıntısı kalmamıştır ve belli başlı cami ve tekke dışında doku oldukça değişikliğe uğramıştır. Haliç kıyılarında olduğu gibi bu bölgede de Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin başında sanayinin yer seçmesi, bölge yerleşim dokusunda önemli bir dönüşüme sebep olmuştur. Sanayiye besleyen işgücünün hızlı ve niteliksiz şekilde konut alanları oluşturmasının etkisini, bugün hala bölgede kimliksiz yapıların ağırlığı üzerinden görmek mümkündür.

Son yılların bir kırılma noktası ise, Haliç bölgesinden sanayinin desantralizasyonuna dönük geliştirilen politikalar olmuştur. Bu süreci kıyıların rekreatif faaliyetlere ayrılması ve sanayi yapılarının kültür odaklı işlevsel dönüşümleri izlemiştir. Merkezi ve yerel yönetimlerce ve özel teşebbüslerle üretilen projeler, bölgeye olan ilgiyi giderek artırmaktadır. Bölgede bugün yaşananın, mekânın son kullanıcılarında bölgeden çıkarma ve eskiyi gönderip yerine yeni kullanıcıları bölgeye çekme projelerine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Kıyı hattında kültürel ve dinlenme aktivitelerine yönelik gelişmelerin de, maalesef kıyı gerisindeki konut yerleşimleri ile ilişkisinin zayıf ve gelişmeye de müsait olmaması bir diğer bulgudur. Bu nedenle, karayolu ulaşımı yatırımlarının kıyının kamuyla etkileşimini daha da zayıflatacak bir niteliğe sahip olacağı endişesi de taşınmaktadır.

Bir diğer önemli konu ise, tarihi ve sosyal dokunun korunması gerekliliğidir. Kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla bölgenin yeniden canlandırılmasına dönük çabaların, yerinde ve derinden sosyolojik, antropolojik ve tarihsel araştırmalara dayalı olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte yeni işlevlerin ve projelerin seçiminde, kullanıcıyı yerinde tutan ve yerel kimlik değerlerini gözetten bir modelin geliştirilmesinin, proje başarısını etkileyecek önemli bileşenler olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim (2013a). İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri. [online] <http://www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/map/index/code/tarihi-haritalar> [Erişim tarihi: 05.10.2013].
- Anonim (2013b). Yahudi Köprüsü: Hasköy. [online] <http://www.tas-istanbul.com/index.php/sempteri/haskoey/item/1196-yahudi-%C3%B6pr%C3%BCs%C3%BC> [Erişim Tarih: 07.10.2013].
- Anonim (2013c). İstanbul Ermeni Vakıflarının El Konan Mülkleri. [online] <http://www.istanbulermenivakiflari.org/tr/harita>. [Erişim Tarih: 10.10.2013].
- Anonim (2013d). İSKİ 1997 Haliç Yılı. http://www.veyseleroglu.com.tr/belge/iski_1997.pdf [Erişim Tarih: 11.10.2013].
- Anonim (2013e). Tülin Hadi: Sütlüce'nin Yeni Yüzünü Tece Mimarlık Çizecek. <http://www.emlakyorumu.com/emlak-haberleri/tulin-hadi-sutlucenin-yeni-yuzunu-tece-mimarlik-cizecek/> [Erişim Tarih: 12.10.2013].
- Anonim (2013f). <http://www.beyoglubuyukdonusum.com/sutluce-ornektepe/detay/Haritalar/58/192/0>. [Erişim Tarih: 12.10.2013].
- Anonim, (2013g). Gayrimenkulde Yeni Trend Sütlüce. <http://www.emlakrotasi.com/2011/09/zoom/gayrimenkulde-yeni-trend-sutluce.html>. [Erişim Tarih: 12.10.2013].

- Anonim, (2013h). Haliç-Karadeniz Sahra Hattı. <http://www.kagithane.bel.tr/projeler/detail/Halic-Karadeniz-Sahra-Hatti/285/1814/0> [Erişim Tarih: 13.10.2013].
- Anonim, (2013i). Da Vinci Köprüsü. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21759392.asp>. [Erişim Tarih: 13.10.2013].
- Arslan, N. (1992). Gravür ve seyahatnamelerde İstanbul (18.yy sonu ve 19. yy.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No.9, İstanbul.
- Atasoy, N. (2004). Bahçeler, (içinde) Geçmişten Günümüze Beyoğlu, Cilt 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ss.81-106.
- Ayvansarai, H. (2001). İstanbul Camileri, (Haz. Ahmet Nezih Gültekin). İstanbul.
- Baştürk, A. Basri M. ve Altun, L. (2001). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Haliç Dönüşüm Projeleri, Haliç 2001 Sempozyumu, İSKİ, İstanbul, ss. 36-64.
- Çelebi, Evliya, Seyahatname, (İstanbul ve civarına dair), 1. Cilt.
- De Amicis, E., (Çev. Sevinç Tezcan Yanar). (2009). İstanbul, Pegasus Yay., İstanbul.
- Elhan, S. (2009).Kentsel Bellek Bağlamında sanayi mirasının değerlendirilmesi: İstanbul Haliç Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.
- Erdoğan, M. (1958). Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri, Vakıflar Dergisi IV, Ankara.
- Eyice, S. (1975). Tarihte Haliç, Haliç Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss.263-307.
- Genim, S. M. (2004a). Beyoğlu'nun yerleşim tarihi, (içinde) Geçmişten Günümüze Beyoğlu, Cilt 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ss.15-70.
- Genim, S. M. (2004b). Saraylar, Kasırlar, Konaklar ve Evler, (içinde) Geçmişten Günümüze Beyoğlu, Cilt 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ss.125-150.
- Göncüoğlu, S. F. (2004). "Haliç Yahudileri ve Sinagogları", Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri Kitabı, (Derl. S.F. Göncüoğlu), İstanbul, ss. 139-167.
- Göncüoğlu, S. F. (2005). Tarihte Hasköy, Hasköy, Sütlüce ve Halıcioğlu Semtleri Monografisi, İstanbul: Sinpaş Kültür Yayınları
- Hovhannesyan, S. S. (1996). (Çev. Elmon Hançer), Payitaht İstanbul'un tarihçesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Hürel, H. (2008). İstanbul'un Alfabetik Öyküsü, İkarus Yayınları, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.
- İBB 2007-2011 Stratejik Eylem Planı.
- Kayra, C. ve Üyepazarcı, E. (1992). İkinci Mahmut'un İstanbul'u: Bostancıbaşı Sicilleri, İBB No.8, İstanbul.
- Kılıç, A. ve Yenen, Z. (2001). Haliç için bir planlama modeli önerisi, 2001 Haliç Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 64-77.
- Kömürciyan, E. Ç. (1988). İstanbul Tarihi XVII. Asır İstanbul (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul.
- Köseoğlu, F. G. (2010). Haliçte; Kültür endüstrilerinin yer seçimi, kümelenme eğilimi ve kentsel yenileşme ile kültür endüstrileri arasındaki etkileşim, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ FBE.
- Kubilay, A. Y. (2009). İstanbul Haritaları 1422-1922, Denizler Kitabevi, İstanbul.
- Özey, R. (1996). 1897'de İstanbul: Ali Cevad, Marmara Coğrafya Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 103-122.
- Temel, A. T. (2009). Gayrimenkul yatırım aracı olarak otel yatırımları: Sütlüce Bölgesinde "Hilton Garden Inn Haliç" Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.
- Tezcan, S. Durgunoğlu, T. Ersen G. Çubuk, M. Tuğcu, N. Anadol, K. Karabey, H.(1978). Haliç ve Çevresi Düzenleme Çalışması, Mimarlık 78/4, 28-41.
- Topbaş, K. (2004). Beyoğlu'nu Okumak (içinde) Geçmişten Günümüze Beyoğlu, Cilt 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ss.71-80.
- Tutel, E. (2000). Haliç: Dünden bugüne Yedi Tepenin Koynunda Uyuyan Büyülü Cennet, Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Yentürk, B. (2012). Sütlüce'den Geçtin mi? Okmeydanı-Hasköy-Halıcioğlu-Kağıthane, Kitabevi yay., İstanbul.
- Yüce Türk, E. (2001). Haliç: silüetinin oluşum, değişim süreci, Haliç Belediyeler Birliği, İstanbul.